

РЭПРЭЗЕНТАЦЫЯ ГІСТАРЫЧНАЙ ПАМЯЦІ ВА “УСПАМІНАХ” ЕВЫ ФЯЛІНСКАЙ

У артыкуле разглядаецца адзін з буйнейшых мемуарных твораў беларускай літаратуры XIX стагоддзя, які належыць пяру пісьменніцы і грамадскай дзяячкі Евы Фялінскай. Звяртаецца ўвага на ідэйна-тэматычную адметнасць твора, абумоўленую свядомым жаданнем аўтаркі стварыць найперш вобраз свайго часу, даць панараму глыбінных перамен у духоўным і матэрыяльным жыцці Літвы-Беларусі на пераломе XVIII–XIX стагоддзяў, калі ў выніку змены культурна-гістарычнай парадыгмы адбывалася развітанне краіны з традыцыйным ладам і яе ўваходжанне ў агульнаеўрапейскае рэчышча. Пісьменніца аналізуе страты і набыткі грамадства на гэтым шляху. Аўтарка засяроджваецца на матэрыяле, які афіцыйная гісторыя звычайна абмінае – гэта сямейна-бытавое жыццё правінцыйнай беларускай шляхты, сяброўскія і суседскія стасункі, паказвае змяненні ў гэтых найбольш кансерватыўных і традыцыяналісцкіх сферах. Патрыярхальнае і старасвецкае для Фялінскай амаль тоеснае патрыятычнаму і нацыянальнаму, што нараджае настальгічную ідэалізацыю мінулага. Адзначаецца шматпланавая прысутнасць пісьменніцы ў тэксце і як гераіні апавядання, і як наратаркі, схільнай да абагульненняў, філасофскіх разважанняў, імкненнем звязаць з’явы розных часоў прычынна-выніковымі сувязямі.

У сувязі з агульнай гуманізацыяй навукі, папулярнасці “тэорыі паўсядзённасці”, імкненнем даследаваць выяўлены ў слове пачуццёва-разумовы свет прыватнага чалавека, усё большую ўвагу літаратуразнаўства прыцягваюць так званыя эгадакументы, да якіх звычайна адносяць дзённікі, запіскі, успаміны, мемуары. “Успаміны з жыцця” (“Pamiętniki z życia”) польскамоўнай пісьменніцы Беларусі Евы Фялінскай (1793–1859) даюць багаты матэрыял для вывучэння індывідуальнага асэнсавання і інтэрпрэтацыі гісторыі.

Жыццёвы шлях Евы Фялінскай выразна адрозніваўся ад традыцыйнага жаночага лёсу. Ёй давалося зведаць ранняе сіроцтва і нястачу. Потым на дапамогу збяднелай сям’і прыйшоў сваяк Станіслаў Вяндорф, які ўзяў дзяўчынку на выхаванне ў свой заможны маёнтак на Случчыне. Поўнымі нялёгкіх клопатаў былі для Евы і гады замужства з Герардам Фялінскім, праведзеныя ў яго радавым фальварку Ваютын на Валыні. Ужо ў сталым веку, аўдавеўшы, яна перабіраецца ў Крамянец, дзе далучаецца да падпольнай патрыятычнай арганізацыі Шымана Канарскага і стварае яе філіял “Жаночае таварыства”. За гэтым следавалі арышт у 1839 годзе, ссылка спачатку ў невялікі сібірскі горад Бярозаў, потым у Саратаў. Толькі ў 1844 годзе Фялінскай дазволілі вярнуцца на радзіму. Яна стала жыла на Валыні, вяла гаспадарку, вырашала сямейныя справы і менавіта тады сур’ёзна занялася літаратурнай творчасцю. Постаць Евы Фялінскай выклікала ў сучаснікаў нязменную павагу сілай духу, жыццёвай трываласцю, загартаваным характарам і высокай грамадзянскай свядомасцю. У дадатак яна мела выключную назіральнасць, здольнасць да абагульненняў, а творчыя задаткі вымагалі мастацкага асэнсавання і адлюстравання пабачанага і

перажытага. Свой шлях у літаратуры Фялінская распачала дастаткова позна, маючы за плячыма амаль 50 год. Пасля публікацыі раманаў (“Герсылія”, “Пан дэпутат”, “Пляменніца і цётка”), у якіх яна падала рэтраспектыўны паказ жыцця беларускай правінцыі ў часы сваёй маладосці, пісьменніца звярнулася да мемуараў. Багатыя ўражанні ад побыту ў ссылцы яна пераказала ва “Успамінах, напісаных пад час падарожжа ў Сібір і жыцця ў Бярозаве і Саратаве”. Маштабны мемуарны твор “Успаміны з жыцця” стаўся годным завяршэннем яе творчага шляху. У 5 тамах пісьменніца аднаўляе сваю памяць ад ранняга дзяцінства да 1821 года. Працу над гэтым выданнем перарвала смерць аўтаркі 20 снежня 1859 года.

Каштоўнасць “Успамінаў” Евы Фялінскай шмат у чым тлумачыцца унікальнай эпохай, якая знайшла сваё ўвасабленне ў творы. Гэта час глыбінных перамен ва ўсіх сферах жыцця Літвы-Беларусі на пераломе XVIII – пачатку XIX стагоддзяў, калі ў выніку змены культурна-гістарычнай парадыхмы адбывалася развітанне краіны з традыцыйным ладам і яе ўваходжанне ў агульнаеўрапейскае рэчышча. Па-мастацку вобразна і дакладна ўваскрасаючы характэрныя абразкі дынамічнай эпохі, аўтарка аналізуе страты і набыткі ў працэсе пераходу ад старасвецкіх і нацыянальна-каларытных да касмапалітычных і па-еўрапейску уніфікаваных форм жыцця. Яе маладосць была сведкам такіх значных перамен у свядомасці, звычаях, побыце, грамадскіх і міжчалавечых стасунках, што, па словах пісьменніцы, стваралася ўражанне, *як быццам мы бачылі дзве розныя цывілізацыі, якія выраслі з рознага караня, або былі падзеленыя мноствам стагоддзяў і сфарміраваны цалкам адрознымі акалічнасцямі* [1, с. 7].

Адметнасць “Успамінам” надае гендэрны аспект твора, які абумовіў увагу да матэрыялу, на якім звычайна не засяроджваюцца мужчыны-мемуарысты. У адрозненне ад іх Фялінская свабодна звяртаецца да адлюстравання сямейна-бытавога жыцця, стасункаў сяброўскіх ці суседскіх, паказвае змены ў гэтых, бадай, самых кансерватыўных і традыцыяналісцкіх сферах. Апрача таго, пісьменніца прыгадвае часы свайго дзяцінства і юнацтва, праведзеныя ў глыбокай беларускай правінцыі, у дзядзькавым фальварку Галынка на Случчыне і ў маёнтку Баратычы на Барысаўшчыне, куды гістарычныя падзеі даходзілі далёкім рэхам. Такім чынам, яе мемуары высвечваюць мінулае з такога боку, які найчасцей не ўваходзіць у склад афіцыйнай гісторыі, асвятляюць найперш з’явы прыватныя, партыкулярныя, якія ніяк не падпадаюць да катэгорыі гістарычна вызначальных. Няспешлівы тон апавядання, трапнасць адабраных з рэчаіснасці фактаў і дэталёвасць іх апісання нараджаюць у чытача давер і адчуванне далучанасці да даўно мінулага жыцця, перадаюць непаўторны водар эпохі. Ю.І. Крашэўскі, высока ацаніўшы твор аўтаркі, пісаў: *Гэта выдатны вобраз часоў малавядомых... свежы і экстрапраўдзівы.* [2, с. 250].

Фялінская як асоба актыўная, з акрэсленай жыццёвай пазіцыяй, ва “Успамінах” выразна дэкларуе сваю грамадзянскую місію. Асноўнае сваё прызначэнне яна бачыць не столькі ў аднаўленні фактаў свайго жыцця,

этапаў фарміравання ўласнай асобы, колькі ў стварэнні праўдзівага вобраза пераменлівага часу. На пачатку твора яна падкрэслівае: *Пражыўшы 60 гадоў, далучыўшыся да розных грамадскіх слаёў, жывучы ў эпоху дзіўных і няпростых перамен не толькі ў нашым краі, але і ў іншых землях, я на свае вочы бачыла, як наша грамадства, падлеглае моцным знешнім і ўнутраным уплывам, раптоўна пераўтварылася, адкідаючы даўняе аблічча і набываючы новае. Можна я здолею затрымаць сваімі ўспамінамі некалькі малюнкаў, якія цалкам зніклі з нашай зямлі, але аднак з'яўляюцца тым звязом, што лучыць мінулае з цяперашнасцю, тлумачаць прычыну пераменаў, якія мы бачым сёння, не разумеючы дакладна прычын, якія іх нарадзілі [1, с. 6–7]. На яе думку людзі, відавочцы такіх імклівых змен, нясуць выключную адказнасць перад нашчадкамі, бо яны, як злучальнае звяно, павінны сваімі ўспамінамі звязаць розначасовыя з'явы пераўтварэння грамадства, каб наступныя пакаленні не адракліся ад мінуўшчыны з настолькі інакшым абліччам і не глядзелі не яе з абыякавасцю, як на чужаземку, з якой не мелі і не маюць нічога супольнага [1, с. 8].*

Фялінская называе перыяд сваёй маладосці часам разбурэння і дэзарганізацыі. Прычыну ўсеагульнага заняпаду яна бачыць у безаглядным наследаванні заходнееўрапейскім узорам, найперш *зматэрыялізаванай Францыі*. Дэструкцыя пачалася са змены маральна-этычных арыенціраў, разбурэння старой сістэмы каштоўнасцей, адмаўлення ад нацыянальнай самавітасці. Новыя павевы, запазычаныя традыцыі прынеслі краіне *спушташэнне большае, чым татары, бо татары, разрабаваўшы, не знішчалі маральных нормаў. Ім ніхто не збіраўся следаваць [1, с. 419].*

Памяць Фялінскай зафіксавала апошнія праявы патрыярхальнага жыцця. Даўжэй за астатніх старых звычаяў трымаўся сярэдні слой шляхты, да якога належала сям'я дзядзькі Станіслава Вядорфа. У яго доме Фялінская выхоўвалася з 7 год да самага замуства. Дзядзька свядома не пераймаў чужаземных павеваў і сваю гаспадару ў Галынцы і прылеглых вёсках вёў паранейшаму. Ён як быццам увесь час моўчкі сядзеў у гасцінным пакоі, не праяўляючы асаблівай актыўнасці, але ўся гаспадарчая махіна раз і назаўсёды запушчана на пэўны лад, трымалася дысцыплінай, пачцівасцю і працавала бесперабойна. Фялінская і дагэтуль дзівіцца дабрабытам Галынкі. Фальварак функцыянаваў як натуральная самадастатковая гаспадарка, у якой нічога не прадавалася, а даход ішоў выключна на ўтрыманне дому. Цукар, канфіцюры, каву і віно, купленыя за жывыя грошы, падавалі толькі ў рэдкіх выпадках асаблівым гасцям. Але усё, што мелі самі, ужывалі ў вялікім мностве – хапала і гаспадарам, і збяднелым сваякам, і шматлікім рэзідэнтам, а рэшту, каб не псавалася, раздавалі па вёсках. Кожную нядзелю пасля імшы ў касцёле цётка запрашала на абед усю навакольную шляхту, не зважаючы ці гэта заможны сусед, ці шляхціц на заградзе. У Галынцы накрывалі багаты стол, які ламіўся пад неверагоднай колькасцю ежы, згатаванай выключна з прадуктаў свайго фальварка. Не было адмысловых прысмакаў, выкшталцонных далікатэсаў, гаспадары не хваліліся багатай сервіроўкай, але

затое панавала гасціннасць, сардэчнасць, жаданне падзяліцца дарамі Божымі з усімі. *Дробная шляхта благаслаўляла гасціннасць дому. Нават калі пасля абеду разыходзіліся па групках, гаспадыня пасылала то мёду, то піва, каб не бавіліся насуха і бачылі, што пра іх дбаюць.* [1, с. 225]. Такія нядзельныя абеды, якія гуртавалі ўсю навакольную шляхту, Фялінская апісвае яркімі сакавітымі фарбамі, не адмаўляючы сабе ў задавальненні спыняцца на найбольш каларытных шляхецкіх постацях.

Формы бытавога жыцця мяняліся літаральна на вачах. Успамінаючы святочныя застоллі ў дзядзькавай сям'і, Фялінская параўноўвае іх з велікодным сталом, які ладзіла праз дзесятак гадоў адна з дачок Вяндорфа. Жыццё набыло за гэты час больш далікатныя і мяккія рысы. Калі раней дбалі пра колькасць і разнастайнасць ежы, сярод якіх, праўда, не было экзатычных далікатэсаў кшталту страбургскага паштэту, то цяпер акцэнт змяніўся: стол быў густоўна ўбраны, елі з замежнай парцэляны, ды і самі стравы сталі больш адмысловымі, але тым не менш не было ўражання ранейшага дабрабыту. Больш увагі пачалі надаваць форме, заняўшы пры гэтым змест застолля: не адчувалася ўжо ранейшай шчырай гасціннасці, знікла былая шляхецкая супольнасць. Час змяніўся, традыцыі распаліся і кожны ўжо быў сам па сабе.

Пісьменніца параўноўвае гаспадарку Галынкі з бяздоннай бочкай, у якой ніхто не бачыў пустога дна. Куды ж падзелася былое багацце і дабрабыт потым? *Здавалася, што раней ламалі галаву як бы найбольш спажыць дароў божых. Як іх найбольш зааішчадзіць стала клопам пазнейшых гаспадароў, – піша аўтарка* [1, с. 236]. Як пераканаўча даводзіць Фялінская, эканамічныя праблемы ў далейшым узніклі ў выніку сляпога пераймання чужой цывілізацыі, у тым, што гаспадарку пачалі весці без уліку асаблівасцей мясцовасці і клімату, назапашанага ўласнага вопыту. Але ж *гісторыя стварыла для французаў свае формы жыцця, для нас свае. А мы іх бяздумна адкінулі* [1, с. 416].

Фялінская прысутнічае ў творы і як гераіня апавядання, арганічна ўпісаная ў стракатую канву падзей і разнастайных здарэнняў, і як наратарка, якая з вышыні свайго жыццёвага вопыту аналізуе, абагульняе шматлікія праявы грамадскага, эканамічнага, культурнага, сямейна-побытавага жыцця, акрэслівае вядучыя тэндэнцыі, вызначае прычынна-выніковыя сувязі паміж былым і пазнейшым часам. Так, напрыклад, свае ілюстрацыі з жыцця шляхецкіх фальваркаў яна падмацоўвае падрабязнымі разважанымі пра перавагі натуральнай гаспадаркі. Аўтарка разумее, што зараз гаворка пра падобную патрыярхальшчыну расмяшыла б любога эканаміста, але для яе патрыярхальнае амаль тоеснае нацыянальнаму і патрыятычнаму, і таму нават ў такой старажытнай форме гаспадарання знаходзіць свае плюсы. На яе думку, нацэленасць на ўжыванне ў асноўным сваёй прадукцыі прыводзіла да ўдасканалення і развіцця мясцовага рольніцтва і прамысловасці. Жывучы выключна са сваёй гаспадаркі, пан увесь набытак і багацце ўкладаў у яе развіццё. У іншых еўрапейскіх краінах працэс спажывання па-ранейшаму

меў патрыятычны характар, бо заможныя людзі куплялі айчынныя вырабы і тым самым падтрымлівалі сваіх вытворцаў. У нашым краі з пранікненнем заходніх стэрэатыпаў усё пайшло наадварот: нацыянальныя інтарэсы былі адкінуты, магнаты свае дамы пачалі пераносіць за мяжу, цягнучы з вёскі апошнія сокі. Шляхта атрымлівала даходы пераважна з працы сялян, але грошы марнавала на тое, што не мела да вёскі ніякага дачынення. Прайшло няшмат часу, і нават небагаты шляхціц лічыў неабходнымі ва ўласным доме гарбату, самавар і іншыя патрэбныя для самапрэзентацыі прывазныя рэчы. *І ў выніку хоць зараз і сею больш і больш прадаём, а тым не менш у шляхецкіх дварах паўсюль разлік і можна сказаць беднасць, а няшчасны селянін не мае сіл на ўласную гаспадарку і галее сам* [1, с. 416].

Дзякуючы спалучэнню такіх жанрава-родавых рыс як рэтраспектыўнасць і памяць эгадакументы дапамагаюць выявіць канкрэтныя формы быцця і спосабы мыслення розных сацыяльных груп грамадства. Фялінская падае пластычныя малюнкi побытавага жыцця беларускай правінцыі, стварае галерэю разнастайных шляхецкіх тыпаў ад “кунтушовай” шляхты да моладзі, якая кіравалася заходнееўрапейскімі ўзорамі. Падкрэсліваючы зменлівы характар свайго часу, яна піша, што нават у абліччы і ў фізіяноміі паміж дзядамі і ўнукамі выявілася такая вялікая розніца, як *быццам чужое племя прыйшло на нашу зямлю і тут засялілася*. Зніклі маляўнічыя тыпы, мужныя і моцныя, нібы народжаныя да случкага пояса, жупана і шаблі. *Сёння толькі на партрэтах можна ўбачыць ранейшыя твары, але памяць мая досыць затрымала іх з натуры. Аднак, трэба прызнацца, што ўжо ў часе маёй маладосці рэформа ішла шпаркі крокам. Усё працавала на пераўтварэнне. Нават многія сталыя і нават старыя людзі адышлі ад даўняй прастаты і звычайу, і, скінуўшы кунтуш, беглі следам за іншымі, бо гэты шлях здаваўся ім больш лёгкім і прыемным* [3, с. 257]. Глыбінныя змены ў грамадстве пацягнулі за сабой і перамены ў людскім абліччы: *цяперашнія мужчыны ўжо не набудуць мужнасці і гарту, седзячы ў мяккім фатэлі на спружынах, ужываючы прысмакі і марачы пра пахудзенне. Сёння знікла патрэба ў мужнасці, з’явілася спакойнасць і стабільнасць. Асноўнымі сталі добры быт, выгода і зручнасць, і ўсе гэтыя сфарміравала новыя звычаі і новы ўклад жыцця* [3, с. 258].

Жаночыя мемуары ў сілу сваёй інтравертнасці як правіла пазбягаюць закранаць тэмы высокай палітыкі, але затое звяртаюцца да праблем быццам і маргінальных, але тым не менш жыццёва важных і агульнаразумелых. Фялінская гаворыць пра перамены, якія адбыліся ў жаночай модзе, і гэты аспект побытавага жыцця не менш доказна, чым гаворка пра гаспадарча-эканамічныя ці палітычныя працэсы ілюструе прынцыпова новыя змены часу. Раней золата і каштоўнасці, заўважае пісьменніца, былі сведчаннем багацця дому і служылі для рэпрэзентацыі сваіх гаспадароў, таму старадаўнія сукні шыліся з дарагой тканіны, аздабляліся ўпрыгожанямі і каштавалі многа тысяч. Такіх сукняў нават у заможнай гаспадыні было няшмат, яны захоўваліся і перадаваліся ў спадчыну як сапраўдная каштоўнасць. Калі

нарэшце такая сукенка даравалася якой-небудзь выхаванцы або беднай сваячніцы, то гэта лічылася дабрачыннасцю. Цяпер на змену дарагім тканінам прыйшлі лёгкія і танныя мусліні і паркаль. Мода, тон якой задавала Францыя, стала больш сціплай і дэмакратычнай, і багатыя аздобы аказаліся цалкам непатрэбнымі. Затое модныя тэндэнцыі ўвесь час мянялася, і на розныя імпрэзы трэба было штораз прыходзіць у новым убранні. Гэта вонкавая прастата стварыла вялікую шкоду, бо падштурхнула шляхту намагацца быць падобнымі на магнатаў. Калі раней паміж імі была адназначная маёмасная мяжа, то цяпер з'явілася ілюзія дасягнуць хаця б знешняга падабенства да вышэйшых класаў. Такая бачнасць роўнасці нарадзіла бясконцую пагоню за модай, якая разарыла не адзін шляхецкі маёнтак. *Усё змяшалася ў грамадстве, усе парушылася як Бог стварыў, першапачаткова прызначыўшы кожнай частцы цэлага сваю ролю. Роўнасць нарадзіла канкурэнцыю і цяпер кожнаму здавалася, што ён можа прарвацца наверх, мусіраваліся такія чалавечыя якасці, якія не былі ўласцівымі нацыянальнаму характару: сквапнасць, зайздрасць, няўдзячнасць... Калісьці рыцарская шляхта мела цяпер аднаго бога – грошы.* [4, с. 141].

Вялікую долю віны ў разбурэнні краіны Фялінская ўскладае на магнатэрыю, якая забылася на сваё прызначэнне гуртаваць вакол сябе шляхту, быць яе апекуном і правадыром. Пісьменніца дазваляе зазірнуць у двор клецкіх Радзівілаў і робіць гэта пасрэдніцтвам дзядзькі, які да позняй старасці захоўваў абавязак добраахвотнага клопату інтарэсамі княскага дому. Кожную нядзелю, урачыста апрануты, ён наведваў іх рэзідэнцыю ў Радзівілімонтах. Калісьці магнацкія асяродкі трымалі ў цэльнасці ўсю шляхецкую супольнасць, у іх выпяваў грамадскі дух, фармаваліся думкі і погляды. Пазней, як адзначае Фялінская, калі часы змяніліся і Радзівілы ўжо не значылі так многа ў грамадска-палітычным жыцці, усё роўна застаўся такі звычай, які скончыўся смерцю адных і заступленнем на іх месца малодшых пакаленняў. Але гэта ўжо была хутчэй даніна традыцыі, *хаджэнне па звыклай сцежцы*. Шляхта, якая па нядзелях з'язджалася да Радзівілаў, *сустрэкалася нібы на цвінтары, каб разам замовіць пацеры на памерлых, бо ўсе адчувалі, што гэта апошнія водбліскі дагараючага вогнішча, у які ніхто не мае ахвоты падкінуць паліва* [4, с. 231]. Жыццё магнацкіх двароў аўтарка параўноўвае з заведзенай спружынай гадзінніка. Пакуль яна заведзена, механізм рухаецца і жыццёвы працэс ідзе. Спружына развілася – і рух спыніўся [4, с. 337]. Рэлікты старасвеччыны сапраўды быццам паступова пазбаўляліся энергіі. Гэта найлепш відаць на бацьку і сыне клецкіх Радзівілах. Калі стары ваявода пасля абеду засынаў, то замест сабе пакідаў сына, які таксама драмаў, сядзячы ў крэсле пасярод шматлікіх наведвальнікаў. Санлівыя, дрымотныя, маларухомыя, яны былі сімваламі адыходзячай эпохі, якая ўжо не мела гістарычных перспектыв.

Новае пакаленне магнатаў, якое прэзентуе ў мемуарах Дамінік Радзівіл, выхаваныя на чужой культуры ў духу заходнеўрапейскага індывідуалізму, забыліся на сваё прызначэнне. Да маладога Радзівіла, які толькі што ўступіў

у свае нясвіжскія ўладанні, па прывычцы зляцелася шляхта, але ён адмовіўся ад наканаванай традыцыяй ролі. Ён дбаў толькі пра ўласныя інтарэсы, праводзіў большасць часу ў стайні, прыбранай дарагімі кілімамі і люстэркамі, сярод любімых коней, там жа прымаў наведвальнікаў або ладзіў шумныя паляванні на суслікаў. Гледзячы на яго, шляхта пачала гнацца за выгодамі, клапаціцца пра еўрапейскі полер, патанаючы ў марнатраўстве. Фялінская прыгадвае і іншых магнатаў, якія імітуюць заходніх арыстакратаў, малое разнастайныя тыпажы шляхціцаў, хворых на панкасць, нуварышаў, што ўціскаюцца ў вышэйшыя класы. Канчаткова распаўся ланцуг, які яднаў розныя слаі насельніцтва ў грамадскую супольнасць. *Гэта была найгоршая эпоха, час дэзарганізацыі. Кожны прыклаў руку, каб знішчыць тое, што было зроблена працай духу многіх пакаленняў і аплачана многімі ахвярамі... Нішчыць проста, а вось будаваць нанова – не хапала рамеснікаў. Ад гмаху, узведзенага вякамі, засталіся бяспформеныя руіны* [1, с. 258].

Новая цывілізацыя энергічна шырылася на ўсход, адцясняючы рэшткі старога ў глухую правінцыю. З вялікай цеплынёй Фялінская апісвае жыццё на Беразіне, у фальварку Баратычы на Ігуменшчыне, куды пасля замуства пераехала яе стрыечная сястра. Над Беразіной захавалася болей прастаты, чым у ваколіцах Нясвіжа і Клецка, дзе тон задаваў радзівілаўскі двор. *Ігуменшчына, адзеленая густымі лясамі ад людных месцаў, не ўдзельнічала ў небяспечным руху, які дзе-нідзе называўся цывілізацыяй. Там засталіся рэшткі нацыянальнага жыцця* [3, с. 233]. Пісьменніца адзначае жыццё без амбіцый і прастату нораваў мясцовых шляхецкіх сем'яў. Яна прыгадвае хатнія традыцыі, сямейныя зборы, балі, вяселлі, імяніны, пераносіны, дзе моладзь бавілася да ўпаду. Суседскія дамы прымалі мноства гасцей і пакідалі іх нанач. Жанчыны спалі ў адным пакоі, мужчыны покатам на засланай сенам падлозе ў суседнім, і ніхто не скардзіўся на нязручнасць. Салоны не аздабляліся золатам, люстэркамі, дарагой мэбляй, строі рабіліся са сціпрых тканін на месцы, але ежы ніколі не бракла, а аб замежных прысмаках ніхто і не ведаў. Гэта былі апошнія праявы адыходзячага ў нябыт патрыярхальнага свету.

Красамоўным вынікам разбуральнага ўздзеяння чужой цывілізацыі ва “Успамінах” Фялінскай паўстае эксдывізія. Распад маральна-этычнай сістэмы каштоўнасцей, адыход ад шляхецкага традыцыяналізму і прынцыпаў грамадскай супольнасці прывялі да эканамічнага калапсу магнацкіх і шляхецкіх гаспадарак. Магнацкія двары, якія былі апірышчам для навакольнай шляхты, развальваліся і цягнулі за сабой іншых. Шляхта, гонячыся за магнатамі, бяздумна марнавала назапашаную пакаленнямі спадчыну. Заложаная маёнткі аддаваліся пад эксдывізію, якая пераўтварылася ў агульнаграмадскую навалу. *Спачатку эксдывізіі мелі дзіўнае аблічча і выклікалі недаўменне; асабліва калі падалі калосы, якія існавалі здаўна і былі зрослымі з лёсам народу, чыя трываласць здавалася непакіснай, як егіпецкія піраміды. Але наволі думка звыклася, маёнткі пачалі падаць адзін за другім і засталася толькі здзіўленне, калі які яшчэ*

заставаўся на нагах [3, с. 112]. Даўжнікі, крэдыторы, суддзі – усе патрапілі ў яе жэрла. На прыкладзе жыццёвых сітуацый сваіх знаёмых Фялінская паказвае, як у гэтых варунках самае бруднае ў людзях пачало браць верх: даўжнікі забыліся на сорам, каб прыўлашчыць хоць трохі чужой маёмасці, ліхвяры спаборнічалі ў хцівасці, суддзі ў беспрынцыповасці і прадажніцтве. Мараль пала, знікла пачуццё таварыства і даверу. Вяскоўцы, якія прывыклі глядзець на паноў, як на апекуноў, зараз пабачылі, што яны пераўтварыліся для іх толькі ў лічбу, якая выражае пэўную колькасць грошай пад час эксдывізіі.

Распад магнацкіх уладанняў і шляхецкіх фальваркаў пісьменніца трактуе па-філасофску, успрымаючы гэта як Боскую наканаванасць. У вялікіх магнацкіх маёнтках яна бачыць форму, у якой у найбольш гарманічным выглядзе была ўвасаблена ідэя грамадзянскага адзінства і салідарнасці. Нават раздаючы маёнткі, магнат павялічваў сваю сілу і аўтарытэт. Фялінская параўноўвае гэта з пускам крыві хвораму чалавеку, праз што ён абнаўляецца і здаравее. Па Божай волі знікла ідэя грамадскай супольнасці, якая лучыла людзей, і форма яе ранейшага ўвасаблення пачала распадацца, як распадаецца цела чалавека пасля смерці, калі яго пакідае душа. *Адпалыя часткі пачынаюць шукаць форму, у якой яны маглі б існаваць далей ужо ў новых акалічнасцях. Але ж пакуль не знайшлі! Цяпер кожны пачаў ствараць маленькія сферы і быць іх цэнтрам, і не было больш сілы, якая б гэтыя сферы аб'яднала ў адну сістэму... Гэта стан ферментацыі, калі гэтыя часткі так і існуюць, не знайшоўшы новай ідэі. Якая яна будзе -- ніхто не ведае* [3, с. 186].

Пісьменніца ўдала ўплятае факты ўласнай біяграфіі ў шматкаляровае і стракатае палатно тагачаснага жыцця, ствараючы калейдаскоп з разнастайных постацей, падзей, сведкай або ўдзельніцай якіх была, пачутых займальных гісторый і аповедаў, што надае твору аб'ёмнасць і стэрэаскапічнасць. Апісальна-успамінальная плынь суседнічае з шматлікімі дыялогамі і ўнутранымі маналогамі-роздумамамі аўтаркі. Філасофскія абагульненні і дыдактычныя разважанні спалучаюцца ў творы з яркай эмацыянальнасцю і лірызмам. Дыхранічны характар успамінаў абумоўлівае пэўную аберацыю аўтарскай памяці. Хаця Фялінская піша: *цяпер з далечыні часу я лепей разумею значэнне кожнай постаці, святло і цені, --* многія аўтарскія ацэнкі і меркаванні адкарэкціраваны магутнай плынню настальгічнага пачуцця. Але яна не самотная ў сваіх элегічных пачуццях. Такім жа сумама па старасвецкіх часах і страчаных традыцыйных каштоўнасцях прасякнуты творы Я. Баршчэўсага, І. Ходзькі, Г. Жавускага, В. Дуніна-Марцінкевіча і іншых творцаў XIX стагоддзя.

Фялінская трапна характарызуе свой час, называючы яго эпохай не толькі дэзарганізацыі, але і ферментацыі, не толькі разбурэння, але і пошуку новых форм. Фарміраваная стагоддзямі старая цывілізацыя імкліва распадалася, а новыя традыцыі яшчэ не паспелі прыжыцца і набыць акрэсленай формы, таму малюнкi энтрапіі і дэструкцыі ў творы Фялінскай

пераважаюць, таму пісьменніца ўспрымае чужаземныя з’явы адназначна негатыўна. Апрача таго, патрыятычныя погляды аўтаркі безумоўна спрыялі ідэалізаванаму ўспрыняццю ўсяго старасвецкага, бо яно было для яе сінонімам нацыянальнага. Твор Е. Фялінскай дазваляе па-сапраўднаму жыва ўявіць інтрыгу гісторыі, адчуць поліфанічную плынь жыцця.

Літаратура:

1. *Felińska, E.* Pamiętniki z życia / E. Felińska. – Wilno, 1856. – Seria 1. – T. 1. – 467 s.
2. *Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi.* – Wilno, 1937. – T. III. – 324s.
3. *Felińska, E.* Pamiętniki z życia / E. Felińska. – Wilno, 1856. – Seria 1. -- T. 3. – 443s.
4. *Felińska, E.* Pamiętniki z życia / E. Felińska. – Wilno, 1856. – Seria 1. -- T. 2. – 467 s.